

Osmanlıda Alfabe Tartışmaları Ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği

Discussions on Alphabet in the Ottoman and Nationwide
Tours That Mustafa Kemal Went on During the Adoption of
Latin Alphabet: Instance of Tekirdag

Cafer ULU*

Öz

Türkiye’de dil ve alfabe tartışmaları sadece Cumhuriyet döneminde yapılmamış, daha Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren üzerinde tartışılan başlıca konulardan birisi olmuştur. Tartışmaların boyutu bazen zamanını aşmış ve konu hakkında radikal değişiklikler önerilmiştir. Bu önerilerden en belirgin olanı Enver yazısı olarak da bilinen “Ordu Elifbası”, “Hatt-ı Cedit” gibi isimlerle anılan yazıdır. Cumhuriyetle birlikte tartışmalar artık mücessem hale gelmiş ve neticede en önemli inkılâplardan biri olan Harf İnkılâbı gerçekleşmiştir. İnkılâp gerçekleşmeden önce belirli bir süreçte hazırlık yapılmış, kamuoyu, halk ve tüm çevreler bu inkılâbın gerekliliği konusunda ikna edilmiştir. Bu çerçevede alfabe değişikliği konusunda Sarayburnu’nda yapılan ilk açıklamalardan sonra yurt gezilerine çıkan Mustafa Kemal Paşa yeni alfabeyi tanıtmış ve halkın konuya ilgi duymasını sağlamıştır. O, bu amaca yönelik gezilerinden ilkinin Tekirdağ’a yapmıştır. Tekirdağ’da validen belediye başkanına kadar herkesi adeta sınava tabi tutan Atatürk, Türkiye’nin batıya açılan şehirlerinden olan Tekirdağ’a bu yönüyle büyük önem atfetmiştir. Bu gezide halk yeni alfabeye büyük ilgi göstermiş ve bu durumdan Mustafa Kemal oldukça mutlu olmuştur. Gezi her ne kadar kısa olsa da orada yaşananlar Türkiye yakın tarihinde iz bırakacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Harf Devrimi, Atatürk’ün yurt gezileri, alfabe, Tekirdağ, Kemal Paşa.

---

*Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, cfrulu@gmail.com

Abstract

Discussions on language and alphabet were not only made in the Republic period, but also brought to agenda with the last period of Ottoman Empire. Sometimes, these discussions were ahead of their time and some radical changes had been suggested. The most distinct one of these writings was the writing called as "Ordu Elifbası" or "Hatt-ı Cedit", which is also known as Enver writing. These discussions became tangible with the proclamation of the republic and one of the most important revolutions became reality through the alphabet reform. Before the reform was realized, some preparations were done for a while; then, public and all the concerning environments were persuaded about the necessity of the reform. In this context, going on nationwide tours after the first statements made in Sarayburnu about the alphabet change, Mustafa Kemal Pasha introduced the new alphabet and aroused public's interest about that. The first of these tours was made to Tekirdag. Subjecting the people there, from governor to mayor, to kind of examination, Atatürk attached great importance to Tekirdag, one of the westward cities of Turkey. People showed great interest to new alphabet and Mustafa Kemal was very happy about that. Even if the tour was short, the experiences are such as to leave important traces in the recent history of Turkey.

Key words: Letter revolution, Atatürk's nationwide tours and trips, alphabet and Tekirdag, Kemal Pasha.

Giriş

Türk yazı tarihinde Türkler, etkileşim içinde oldukları bazı toplumların alfabelerini almış ve alfabe değişikliği konusunda hiç de çekingen davranmamışlardır.¹ Bu yüzden günümüze kadar Türkçenin yazımında on iki ila on sekiz farklı alfabe kullanıldığı dilbilimciler tarafından ifade edilmektedir.

Türkler, Müslüman olduktan sonra aldıkları Arap alfabetesini, bin yıldan daha fazla bir süre kullanıp 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tartışmaya başlamıştır.² Arap alfabetesinin Türkçedeki bazı sesleri karşılamada yetersiz olduğu temelinde başlayan ilk tartışmaları 1850'li yıllarda Ahmet Cevdet Paşa ile Münif Paşa³ gibi isimler yapmışlardır. Münif Paşa (daha sonra Maarif Vekili), azası olduğu "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye"de 12 Mayıs

¹ Ziya Gökalp, "Osmanlı İmlasının Tarihi 1", *Genç Kalemler*, Cilt II, Nu: 10 (1 Teşrinievvel 1327), s. 161-165.

² Bu dönemle ilgili tartışmalar için bkz. Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin İslahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)", *Belleten*, Cilt: XVIII, Sayı 66, Nisan 1953, s. 223-249.

³ Osmanlı döneminde yaşanan alfabe ve dil tartışmaları için bkz. Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul 2003; Talat Tekin, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazısı*, Ankara 1997.

1862’de verdiği bir konferansta alfabe konusundaki görüşlerini dile getirirken Arap harflerinde bir ıslahat yapılması, yazılış ve okunuşunu kolaylaştırmak için harflerin ayrık yazılması gerektiği gibi fikirleri öne sürmüştür. Avrupalıların yazılarında herhangi bir müşkilat çekmedikleri için 6-7 yaşındaki çocukların okuyup-yazmayı öğrendiklerini ve kadın erkek, uşak amele toplumun her tabakasının kendilerini ifade edecek kadar iyi yazabildiğini ifade etmiştir.⁴ Burada ortaya koyulan fikirleri dikkate alan bazı dilciler, harfler hakkında ıslahat hareketinin başlangıcı olarak bu nutku kabul etmektedir.⁵ 19. yüzyılın sonlarında bu tartışmalara Namık Kemal de katılmıştır. Bundan sonraki süreçte devrin diğer aydınları da dil ve alfabe tartışmaları içinde yer almışlardır. Bu aydınlardan Ali Suavi⁶ ve Şemsettin Sami açıkça Arap alfabesinin ıslahı yönünde fikir beyan edenlerdendir.⁷

Osmanlı Devleti’nde dil ve yazı üzerinden yapılan bu tartışmalar özellikle II. Meşrutiyet yıllarında Arnavutların Lâtin harflerini kabul etmesiyle daha da alevlenmiştir.⁸ Bu dönemde tartışmalar öncekilerden farklı olarak somut teklif ve uygulamaların yürürlüğe sokulmaya çalışıldığı bir süreç olmuştur. Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey zamanında çeşitli encümenler kurularak çalışmalar sonrasında “hurûf-ı munfasıla” uygulanmaya çalışılmıştır.⁹ Enver Paşa da “bir sese bir harf” ilkesine uygun olarak¹⁰ Arap alfabesinin başta-ortada-sonda farklı yazımını ortadan kaldırıp harfleri birleştirmeden ayrı olarak yazılması görüşü benimsemiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen önce Harbiye Nazırı Enver Paşa, ordu içi yazışmalarında bu yazıyı kullanmak istese de harbin başlamasıyla bu girişim ertelenmiştir. Bu yazı tarihimize “Ordu Elifbası”, “Hatt-ı Cedit”, “Enver Paşa Yazısı” gibi adlarla geçmiştir.¹¹ Alfabe tartışmasına Ziya Gökalp de Arap alfabesinden Lâtin alfabesine geçişi savunarak katılmıştır. Gökalp, Arap yazısı ile Osmanlı Türkçesinin uyumsuzluğuna değinmiş ve Arap yazısının (alfabesinin) Türkçeye uygun olmadığını ifade etmiştir.¹² Bunu

⁴ Agâh Sırrı Levend, *Ulus* 9 Ağustos 1953; Mehmet Şakir Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 17-18.

⁵ Tansel, “Arap Harflerinin Islahı...”, s. 224.

⁶ Ali Suavi Paris’te 1869’da yayımlamakta olduğu “Ulûm” gazetesinin 214. Sayısında “Lisan ve Hatt-ı Türki” başlıklı makalesinde bu konudaki fikirlerine yer vermiştir. (Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 21.)

⁷ Tansel, “Arap Harflerinin Islahı...”, s. 224.

⁸ Bu dönemde Osmanlı coğrafyasında yaşanan Arnavut alfabesi tartışmaları için bkz. Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Buke Kitapları, İstanbul 2004, s. 273-303.

⁹ Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰ Ömer Demircan, Aybars Erözden, “Yazı Devrimi Kaynakçası”, *Dilbilim Araştırmaları*, 1992, s. 117.

¹¹ Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 26.

¹² Ziya Gökalp, “Osmanlı İmlasının Tarihi 2”, *Genç Kalemler*, Cilt II, Nr. 11 (23Teşrinievvel 1327), s. 178-180.

açıkça ifade etmesi bakımından Ziya Gökalp diğer aydınlardan ayrılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla harf konusu önceliğini yitirmiş ve en son 1916-1917'de matbuatta pek kısa bir müddet gündeme geldikten sonra¹³ alfabe tartışmalarına birkaç yıl ara verilmiştir.¹⁴

Osmanlı Devleti'nde yaşanan harf tartışmalarını kısaca ele aldığımız bu dönem yaygın olmasa da aslında Lâtin alfabesinin pratikte okullarda ve bürokraside kullanılmaya başlandığı bir süreçtir. Osmanlı'da Batılı tarzda açılan yeni okullarda, hariciye ile dış elçiliklerde ve bankacılıkta bürokraside ve diplomaside Fransızca kullanılmış dolayısıyla da Lâtin harfleri Osmanlı topraklarında hayat bulmaya başlamıştır. Avrupa'ya giden bürokratlar Osmanlı hükümetine yaptıkları müracaatlarını en kısa ve hızlı şekilde Türkçe ancak Lâtin harflerin kullanıldığı telgrafla yapmaktaydılar. Ayrıca valiler de Posta Telgraf işlemlerinde de Lâtin alfabesine dayalı olarak düzenlenen "Türkçe Mors Alfabeti"ni harf devrimine kadar telgraf haberleşmelerinde kullanmışlardır. Bunun bir örneği Trablusgarp genel valisi Ali Kemalî Paşa'nın Bâbîâlî'ye gönderdiği Lâtin harfli Türkçe telgrafıdır.¹⁵ Yine bazı basın yayın organları yurt dışından ithal edilen ürünlerin ilan ve reklamlarını Lâtin alfabesi ile yapmışlardır. Ayrıca Abdullah Cevdet "İçtiha" dergisinde ve kitaplarda Lâtin rakamlarını kullanmıştır.¹⁶ Lâtin alfabesinin pratikte kullanıldığıyla ilgili Mustafa Kemal'in yazdığı bir mektup iyi bir örnek olacaktır. Mustafa Kemal, 13 Mayıs 1914 tarihinde Madam Corinne'ye Fransızca bir mektup yazmış ve mektubun sonuna da Lâtin harfleriyle Türkçe yazılmış bir kısım eklemiştir.¹⁷

Yukarıda ifade edildiği gibi alfabede ıslah veya yeni alfabe tartışmaları Birinci Dünya Savaşı'nda gündemden bir nebze düşse de, Temmuz 1922'de Azerbaycan'da yapılan alfabe tartışmalarıyla Türkiye'de de alfabe meselesi yeniden ülke gündemine girmiştir. Arap alfabesinin değiştirilerek Lâtin alfabesinin kabulü teklifinin en somut şekli 21 Şubat 1923'te İzmir'de olmuştur. Kazım Karabekir'in başkanlığında toplanan "Millî İktisat Kongresi"nde ekonomik konuların yanında Lâtin alfabesinin kabulü gibi dönemine göre oldukça dikkat çekici teklifler verilmiştir. Kongrenin işçi delegelerinden İzmirli Ali Nazmi ve iki arkadaşı tarafından verilen teklif,

¹³ Necib Asım, "Elifba Meselesi", *İkdam*, 21 Kânunusani 1917, No:7164, s. 2.

¹⁴ Avni (Başman), "Lâtin Harfleri Meselesi", *Hayat*, C.1, nr.5, 30 Kanun-i evvel 1926, s. 83.

¹⁵ Hasan Türüdü, "Harf Devriminden 50 yıl evvel Lâtin harflerinin resmi bir haberleşmede kullanılmasına dair belge", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1974, sayı. 2, s. 82-83.

¹⁶ Falih Rıfkı Atay; *Çankaya*, İstanbul 1984, s. 563.

¹⁷ Bu mektup 1954'te Peyami Safa tarafından yayınlanan bir yazı dizisinde yer almıştır. Bu yazı dizisi için bkz. Peyami Safa, "Atatürk'ün Bir Kadına Mektupları", *Milliyet*, 21 Kasım 1954, 6 Aralık 1954.

Kazım Karabekir tarafından “Lâtin harflerinin İslam birliğini bozacağı” gerekçesiyle gündeme alınmamıştır.¹⁸ Azerbaycan’da yapılan harf değişikliğini de eleştiren Karabekir; “*Mateessüf arz ederim ki Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felakete düştü.*” demiştir. Karabekir, ayrıca alfabe değişikliği konusundaki görüşlerini 3 Mart 1923’te Vakit, Tanin ve Akşam gazetelerine verdiği demeçlerle kamuoyuna sunmuştur. “*Lâtin harflerini kabul edemeyiz*” başlığı altında çeşitli gazetelere demeç de veren Karabekir böyle bir değişikliğin “kâbus” olacağını söylemiştir.¹⁹

1. Cumhuriyet Döneminde Lâtin Harflerine Hazırlık Süreci

Mustafa Kemal’in 1927 Haziranında Milli Eğitim Bakanlığı Lâtin harflerinin kabulü için hazırlık yapılması talimatından önce, çeşitli zamanlarda etrafındaki kişilere bu konu ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Mazhar Müfit (Kansu)’in anlattığına göre, Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi öncesinde 7-8 Temmuz 1919 gecesi “Lâtin harflerinin kabul edileceğine” dair bilgi vermiş²⁰ ve bu da Mazhar Müfit tarafından not alınmıştır. Buna ek olarak Mustafa Kemal, 1922 yılında kendisini Garp Cephesi’nde ziyaret eden Dr. Adnan Adıvar’a Lâtin harflerinin kabul edilmesinden söz etmiştir.²¹

Yukarıda yer alan hatıratlardan ve Mustafa Kemal’in etrafındakilere verdiği beyanatlardan anlaşıldığına göre, Paşa baştan beri alfabede köklü bir değişim istemekteydi. Buna karşın Mustafa Kemal, Cumhuriyet’in ilk yıllarında konuyla ilgili açık bir beyanatta bulunmamışsa da, basın yoluyla ve aydınlar arasında tartışmaların yapılması için zemin oluşmasını arzulamıştır. Onun istediği gibi kamuoyu uzun yıllar bu tartışmaları yapmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak 1928 yılına kadar bu konu kesintisiz bir şekilde basın yayın üzerinden tartışılmıştır. Bu tartışmalar da yeni alfabenin fikrî hazırlık sürecini oluşturmuştur.²² Bu süreçte basın üzerinden tartışmalar devam ederken Bolu/Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Meclis Başkanlığı’na “Türkçe Kanunu” adında on maddelik bir kanun teklifini 26 Ağustos 1923’te verdi. Bu teklifte, Maarif Vekillğinde bir

¹⁸ Cemal Avcı, *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)*, Ankara 2000, s. 107.

¹⁹ Demeç için bkz. Vakit, 3 Mart 1923; Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923; Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TTK, Ankara 1960, s.392-393; Hüseyin Yorulmaz, *Tazimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları*, İstanbul 1995, s. 90-93.

²⁰ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Cilt I, Ankara 1966, s. 131.

²¹ Halide Edib Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul 1962, s. 264.

²² Alfabe tartışmalarının yer aldığı yayın ve makaleler ile ilgili bkz. Demircan-Erözden, *a.g.m.*, s. 117-134.

Türkçe komisyonu kurulması, terimlerin Türkçeleştirilmesi, okul kitaplarının ve resmî yazıların öz Türkçe kurallara göre yazılması, gazete ve dergilerin de bu kurallara uyması için gerekli kanunların hazırlanarak 1924 yılı bitmeden sonuçlandırılması isteniyordu.²³ Ancak böyle bir girişimin İslam birliğini bozacağı gerekçesiyle reddedildiğini görmekteyiz.²⁴

Alfabe tartışmaları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde artık aralıksız tartışılan konular arasında yer almıştır. 1923 yılından sonra Maarif Vekâletinin bütçesinin görüşüldüğü 25 Şubat 1924(1340) tarihinde Meclisin 111. içtımında TBMM'de Bütçe Kanunu Tasarısı görüşülürken söz alan İzmir mebusu Şükrü Saraçoğlu, Arap alfabesinin Türkçe için yetersiz olduğu ve ülkedeki okuma yazma oranındaki düşüklüğün baş nedeninin Arap alfabesi olduğunu ifade etti. Konuşmasında “*Benim kanaatimce, bu büyük derdin en vahim noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam burada da acaba benim fikrime tuğyan ve isyan edecek var mı? Efendiler! Bunun yegâne kabahatlisi harflerdir. Arap hurufatı Türk lisanını yazmaya müsait değildir. Hocamızın, hocamızın, amirimizin, memurumuzun gayretine, asırlardan beri yapılan bunca fedakârlıklarına rağmen, halkımızın ancak yüzde ikisi veya yüzde üçü okumuştur. ... Ben isterdim ki, tedrisat-ı aliyye ve orta tedrisat için bütçesinin binde yüzünden fazla bir meblağını tahsis eden bu millet pek az bir zaman zarfında çocuklarının okuyup yazmasını görsünler...*”²⁵ Şükrü Saraçoğlu'nun bu konuşması Mecliste bazı vekillerin tepkisini çekmiş, hatta kavga çıkmasına neden olmuştur.²⁶ Kavga ancak Milli Eğitim Bakanı Vasıf (Çınar)'ın araya girmesiyle yatıştırılmıştır. Mecliste başlayan bu sert tartışmalar basına da yansımıştır. Meşrutiyet devrinden beri Lâtin alfabesini savunan Hüseyin Cahit (Yalçın) 27 Şubat 1924'te “Necat Yolu” başlıklı bir yazı kaleme alarak “Maarifi en kolay, en çabuk surette neşir ve tamim etmenin yegâne çaresi Lâtin harflerini kabul etmekten ibarettir.” diyerek Saraçoğlu'na destek vermiştir. Yine, Hüseyin Cahit Tanin'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan üç gün sonra, 6 Mart 1924 tarihinde “Lâtin Harfleri” başlıklı yazısında; “...*Cumhuriyet, Lâtin harflerini de kabul ederse, tedrisatın bi-hakkın semere-dar olmasını ve az vakit içinde memlekette büyük bir terakki-i manevî vücuda gelmesini te'min edecektir.*” ifadelerini kullanmıştır. Böylece basın kanalıyla Lâtin alfabesinin kabulü yönünde destek yazıları kaleme alınmıştır.²⁷

²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima Senesi: I, Cilt:1, 26.8.1339, s. 295.

²⁴ İstanbul Araştırma Merkezi Eğitim ve Öğretim Araştırma Grubu, “Türkçe Kanunu Teklifi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, 1985, s. 32.

²⁵ Saraçoğlu'nun T.B.M.M'deki konuşması için bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, II. Devre, I. İçtima Senesi, Cilt:5/1, 25.2.1340, s. 335-336.

²⁶ Mehmet Emin Erişirgil, “Bir Tarih, Bir Teklif”, *Türk Dili*, Cilt: I, Sayı 4, Ocak 1952, s. 223; Levend, a.g.e, s. 395.

²⁷ Tanin, 6 Mart 1924.

1925 yılı alfabe tartışmaları bakımından biraz sönük geçse de aslında önemli devrimlerin yapıldığı yıl olmuştur. Bu yıl tekke ve zaviyeler kapatılmış, kıyafet devrimi, yeni takvim ve saatin kullanılmasına ilişkin kanunlar da çıkarılmıştır. Ayrıca 4 Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu harf inkılâbı için uygun ortamın doğmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Mustafa Kemal inkılâpların uygulamaya koyulması sürecinde bu kanundan yararlandıklarını ifade etmiştir. İsmet Paşa da Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu dönemde Türk harflerinin sükûnet içinde kabul edildiğini ifade etmiştir.²⁸

Türkiye'de Lâtin alfabesinin kabulü veya reddi konusu 26 Şubat-6 Mart 1926'da Bakü'de toplanan I. Türkoloji Kongresi'nden sonra tekrar alevlenmiştir. Resmi başkanlığını Samet Ağam Aliyef'in yaptığı²⁹ kurultaya Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarının temsilcileri ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen 71 Türkolog katılmıştır.³⁰ Türkiye'den Fuat Köprülü başkanlığında bir heyet katılmıştır. Azerbaycan temsilcileri Lâtin yazısını savunurken, Türk heyeti buna karşı çıkararak toplantıda çekimser (münkesif) oy kullanmıştır.³¹ Bakü Türkoloji kongresinde alınan bu kararları Falih Rıfki "Lâtin Harfleri" makalesinde "çok önemli bir hadise" olarak değerlendirirken³² Yunus Nadi, "Türkçe ve Lâtin Hurufu" başlıklı yazısında olaya daha temkinli yaklaşmıştır.³³ Avram Galanti ise; "Bakü Türkoloji Kongresinin Gayri İlmî Bir Kararı" başlıklı yazısında "*Bakü Kongresi'nin ıstılah hakkında verdiği karar, lisanımızı fakirleştirmekten başka bir şeye yaramaz*" dedikten sonra bu değişikliği "gayri kabili tatbik" bularak karara karşı çıkmıştır.³⁴ Bu tartışmalara Hayat Mecmuası da katılmıştır. Mecmuadaki "Lâtin Harfleri Meselesi" adlı makalede harf değişikliğini savunanlar ve reddedenlerin fikirleri tek tek sıralanmıştır. Yazıda varılan nokta ise, "*Asırlarca işlenmiş bir edebiyatı olan bir milletin yazısı bir hamlede değiştirilebileceğini iddia edenler bu mucizevî işin amelî sahada, hayatın zarurî faaliyetlerine sekte vermeden, nasıl tahakkuk ettirileceğini de vazih bir surette göstermelidirler.*" denildikten sonra çözüm olarak Arap

²⁸ Adem Çelik, *Harf İnkılabına Giden Süreç (1923-1928)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 77.

²⁹ Hilmi Ziya Ülken, "Prof. Dr. Ali Turan'ın (Hüseyinzade) 1926'da Bakü'de Toplanan I. Türkoloji Kongresi'nde Aldığı Notlar", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, TDK, Ankara 1964, s. 144.

³⁰ Bakü'de yapılan I. Türkoloji Kongresi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ülken, *a.g.m.*, s. 143-147.

³¹ Yorulmaz, *a.g.e.*, s. 46.

³² *Milliyet*, 12 Mart 1926.

³³ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1926.

³⁴ *Akşam*, 24 Mart 1926.

alfabesini yanında Lâtin alfabesinin ikincil (yardımcı) olarak öğretilmesi ve ikisinin aynı anda kullanılmasını sunulmuştur.³⁵

Bakü’de alınan kararlara uygun olarak 1927 yılında Sovyet cumhuriyetleri temsilcilerinden oluşan ve “Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi” adlı kurul, “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi (Yanalif)” adıyla yeni bir alfabe hazırlamıştır.³⁶ Bu alfabe Sovyetlerde yaşayan Türk halklarının ve Azerbaycan’ın ortak alfabesi olmuştur.³⁷ Böylece Azerbaycan ve Karaçay-Balkar bölgesinde bulunan Türkler, Lâtin alfabesini Türkiye’den daha önce kabul etmişlerdir.

Bakü’de yaşanan bu gelişmeler Türkiye’de de buna benzer bir kararın alınmasının önünü açmış olmalıdır. İsmail Gaspıralı’nın ifade ettiği “Dilde, Fikirde ve İşte Birlik” ilkesi³⁸ de düşünüldüğünde aslında Batılılaşma için yapılan alfabe değişikliği, diğer bir açıdan Türkler arasındaki alfabe birliğinin sağlanmasına katkı olarak değerlendirilebilir. Zaten Sovyetlerdeki Türk halkları, Türkiye’de yaşanan Harf Devriminden sonra Lâtin alfabesine hızla geçmiştir. 1928’de Nogay’lar, 1929’da Kırım, 1928’de Özbekistan, 1930’da Kafkasya’da Kumuklar Lâtin harflerini kullanılmaya başlamışlardır. Böylece 20. Yüzyılda Lâtin alfabesi Türk dilleri konuşanların genel alfabesi olmuştur.³⁹ Ancak Komünist Rusya, Türkler arasında oluşan bu alfabe birliğinden rahatsız olmuştur. Türklerin Lâtin alfabesine geçişi 1936’dan itibaren Stalin’in talimatıyla durduruldu ve 1939’a gelindiğinde Sovyetler Birliğinde bütün Cumhuriyetlerde Lâtin harfleri bırakılarak Kiril alfabesinin kullanılması sağlandı.⁴⁰ Bu dönüşümün amacı birbirine yakın Türk halklarının alfabelerini azami olarak birbirinden farklılaştırıp onların millî birlikteliklerini bozmaktı.⁴¹

Atatürk gençlik yıllarından beri tasarladığı “cihanşümül harflerle yeni bir harf devrimi” konusunu sofrasındaki aydınlarla uzun süre mütalaa etmiş

³⁵ Avni (Başman), *a.g.m*, s. 83-85.

³⁶ Mustafa Altun, “Alfabe Değişiminin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan*, (Editör: Enis Şahin), Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Adapazarı, Aralık 2004, s.62.

³⁷ Çelik, *Harf İnkılabına Giden Süreç...*, s. 63.

³⁸ Mustafa Toker, “İsmail Gaspıralı ve “Dilde Birlik” Fikri Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2004, Sayı16, s. 43 (makale sayfaları 31-45).

³⁹ İlber Ortaylı, “Türk Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine” *Harf Devriminin 50. Yılı. Sempozyumu*, TTK, Ankara 1991, s. 103.

⁴⁰ Ortaylı, *a.g.m*, s. 107.

⁴¹ Ahmet B. Ercilasun, “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabesi”, Ankara 1993, s. 10.

ancak zamanın daha gelmediği⁴² düşüncesiyle, bu konudaki görüşlerini açıklamayı 1928 yılı Ağustos ayına kadar ertelemiştir. Aslında 1927-1928 yılları harf değişikliği konusunda Mustafa Kemal için zemini yoklama devri olmuştur.

Batılılaşma hareketinde önemli bir adım olacak bu inkılâp hakkında gerek dil encümeni, gerek encümen dışında bu işle uğraşanlar hatta İsmet Paşa da dâhil olmak üzere pek çok kişi harf değişikliğinin 5 ila 15 yıl gibi bir zaman alacağına inanmaktaydı.⁴³ Ayrıca bu geçiş sürecinde Yunus Nadi başta olmak üzere, gazetelerde yarım sütunda Lâtin alfabesi yer alırken diğer yarısı da eski yazı olarak yayımlatılarak alıştıırılma evresi gerektiğini düşünenler de vardı. Nadi yine okullarda ilk giren öğrencilere yeni harflerin öğretilmeye başlanmasını, diğerlerinin ise eski harflere devam etmesi gerektiğini düşünmekteydi.⁴⁴ Mustafa Kemal bunlara “*ya üç ayda ya da hiç*” cevabını vermiştir.⁴⁵ Bu ifadesiyle harf devriminin çok kısa bir zamanda başlatılıp bitirileceğini açıkça ifade etmiştir. Mustafa Kemal Lâtin harfleriyle ilgili görüşlerini açıkladıktan sonra alfabe değişikliğinin yapılması için yıllara ihtiyaç olmadığını Yunus Nadi’ye gönderdiği mektupta ifade etmiştir.⁴⁶

Bu amaçlarla 1928 yılı başından itibaren harekete geçilerek 8 Ocak 1928’de Mahmut Esat Ankara Türk Ocağında, Türk Harfleri hakkında bir konferans vermiş, 24 Mayıs 1928’de de Lâtin rakamları “Türk rakamları” olarak kabul edilmiştir. Mayıs 1928’de Bakanlar Kurulu kararıyla oluşturulan dil encümeni de (Alfabe komisyonu),⁴⁷ Lâtin alfabesine geçişle ilgili çalışmalarına hemen başlamıştır.⁴⁸ Mustafa Necati’nin başkanlığında çalışan bu komisyon Türk alfabesi konusunda ilk resmî ve bilimsel rapor olan 41 sayfalık “Elifba Raporu”nu 1928 yılının Ağustos ayının başlarında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e sunmuştur.⁴⁹ Bu rapor içeriği Gazi’nin sofrasında görüşülmüş ve bazen bir kelime üzerinde saatlerce müzakere yapılmıştır.

⁴² Saltanatın kaldırılmasından sonra ki süreçte Hüseyin Cahit, Mustafa Kemal Paşa’ya Lâtin harflerini ne zaman kabul edileceğini sordu. Paşa bu soruyu iyi karşılamadığı gibi belki de “Zamanı daha gelmediği için” cevap vermemiştir. (Atay, *a.g.e.*, s. 563.)

⁴³ Atay, *a.g.e.*, s.440; Levend, *a.g.e.*, s. 401.

⁴⁴ Afet İnan, “Ellinci Yılında Türk Harf Devrim (1928)”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, TTK, Ankara 1991, s. 81.

⁴⁵ Atay, *a.g.e.*, s.237; Ulusu, hatıratında bu süreyi Mustafa Kemal Paşa’nın altı ay olarak ifade ettiğini yazmaktadır. (M. Kemal Ulusu, *Atatürk’ün Yam Başında -Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu’nun Hatıraları-*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 76.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1928.

⁴⁷ Bu komisyon ve çalışmaları için bkz. Elifba Komisyonu, *Elifba Raporu*, Ankara 1928.

⁴⁸ Ulusu, *a.g.e.*, s. 76.

⁴⁹ Elifba Komisyonu, *Elifba Raporu*, Ankara 1928, s. 41.

Komisyon üyeleri de kamuoyuna yeni alfabe konusunda açıklamalar yapmakta ve halkı bu yeniliğe alıştırmaktaydılar. Falih Rıfkı, böyle bir açıklamasında “...harflerimizin Lâtinleştirilmesinin, Türk lisanının geleceği ve gelişimi için en kuvvetli adım olduğunu” ifade etmiştir.⁵⁰

2. Harf İnkılâbı'nın Kamuoyuyla Paylaşılması ve Mustafa Kemal'in Sarayburnu Nutku

İstanbul'da, Taksim Cumhuriyet Anıtının açılış günü olan 8 Ağustos 1928 tarihi Harf inkılâbının kamuoyuyla paylaşılması bakımından büyük öneme haizdir. Açılış töreninde, başından beri harf inkılâbının mimarlarından olan dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Mustafa Kemal silüetine hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında; “...Kardeşler, gözlerinize bakıyorum, geniş göğsünüzün içinde manalar okuyorum ve aziz liderimin heykeli karşısında duyduğum ilhamların bana verdiği kuvvetle onun ağzından müjdeliyorum ki: Milletimizin mesut istikbali büyüktür. Onun büyüklüğü kadar büyüktür ve büyük olacaktır. (Şiddetli alkışlar.) Aziz Mustafa Kemal, üzerlerinde vaktiyle yabancı izcilerin, mağrur ve yabancı askerlerin dolaştığı bu meydana toplanan, hep senden ve senin âşıkın olan on binlerce insan, senin açtığın yoldan ve senin arkandan gelmek için can atmaya hazırlanan âşıklarıdır. Onlar her istediğin yerde emrine, işaretine muntazır, bekliyorlar. (Alkışlar, hay hay sesleri). İlerleyen ve yürüyen eserinizin önünde hürmet taşıyan kalplerin selâm ve minnetlerini kabul et.” ifadelerini kullanmıştır.⁵¹ Büyük bir coşkuyla yapılan bu konuşma adeta yakında büyük bir inkılâbın yapılacağını ve bu inkılâbı da halkın “muntazır” şekilde beklediğinin bir işareti olmuştur.

Yukarıda zikredildiği üzere komisyon çalışmalarını başından beri yakından takip eden Paşa, harf inkılâbı hakkındaki açıklamayı bu açılış töreninin ertesinde 8/9 Ağustos 1928 gecesini Perşembe günü İstanbul Sarayburnu'nda Gülhane Parkındaki halk gazinosunda yapmıştır. Paşa'nın Sarayburnu'nda Cumhuriyet Halk Partisi tarafından tertiplenen halka açık eğlence toplantısında yaptığı açıklamalar aslında harf konusunda tüm çalışmaların sona erdiği ve artık harekete geçme zamanının geldiğinin bir resmi olmuştur. O gece “Sevgili Kardeşlerim! ...Sevinçliyim, duyguluyum, mutluyum” diyerek başladığı konuşmada daha önceden Lâtin alfabesiyle kaleme aldığı kâğıdı yakınındaki birine uzatarak okumasını istemiştir. Uzattığı kişi uğraşsa da okuyamamıştır. Bunun üzerine alfabe konusunda şu açıklamayı yapmıştır; “...Arkadaşlar! Bizim kıvrak ve zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri; kafalarımızı demir

⁵⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1928.

⁵¹ Konuşmanın tam metni için bkz. Niyazi Ahmet Banoğlu, “Taksim Cumhuriyet Abidesinin Tarihçesi” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1992, Cilt: IX, Sayı 25, s. 123.

çerçeve içinde bulundurmaktan; aslında iyi anlaşılmayan, bizim de anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak zorundayız. Bunu kavramak durumundayız. Kavrduğumuzun izlerini yakın günlerde bütün dünya görmüş olacaktır.” Bu kısa girişten sonra kâğıda yeni harflerle bir şeyler yazdıktan sonra bunu Afet İnan’a okutmuştur. Daha sonra ise önceden kaleme aldığı konuşma kâğıdını Falih Rıfkı Atay’a uzatarak tamamını okumasını istemiş ve Falih Rıfkı konuşma metninin hepsini okumuştur.⁵² Bu metinden etkilenen konuklardan birinin ayağa kalkarak Mustafa Kemal’e tazim etmesi üzerine, Paşa şunları ifade etmiştir; “Yurttaşlar! Arkadaşlar! Çok söz, uzun söz, bir şey için söylenir.. Şimdi sözden çok, iş zamanıdır... Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmak zorunda olduğumuz, son değil, ama çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabucak öğrenmelidir. Yurttaş, kadına, erkeğe, hamala, sandalciya öğretiniz. Bunu yurtseverlik, ulusseverlik ödevi biliniz. Bu ödevi yerine getirirken düşününüz ki, bir ulusun, bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez durumdadır. Bundan insan olanlar utanmalıdırlar...”⁵³

Mustafa Kemal’in bu açıklamaları alfabe konusunda milat olmuş ve ülkede tam bir seferberlik başlamıştır. Bu seferberlik başta Mustafa Kemal olmak üzere tüm devlet erkânını derhal somut çalışmalara sevk etmiştir. Cumhurbaşkanlığı yatı “Ertuğrul” ve deniz motoru “Söğüt” ün adları başta olmak üzere tüm vapurların adları Lâtin alfabesiyle yazılmıştır.⁵⁴ Yeni yazının eğitimi Dolmabahçe’de alfabe derslerinin açılmasıyla başlayarak tüm yurda yayılmıştır. Valilik, belediye ve adliyeler gibi kurumların yanı sıra başbakanlık müsteşarı ve gazete temsilcileri de kurslar vermişlerdir.⁵⁵

Yeni alfabe seferberliğine basın da katılmış ve gazeteler başlıklarını ve bazı haberlerini ilk günden itibaren Lâtin alfabesiyle vermeye başlamışlardır. Ayrıca Akşam, Milliyet ve Cumhuriyet gibi büyük gazeteler bir levha halinde yeni yazı dersleri yayımlamışlar⁵⁶ ve Milliyet bu derslere ek olarak yeni harflerle her gün bir fıkra neşretmiştir.⁵⁷

⁵² İnan, *a.g.m.*, s. 81-82.

⁵³ Mustafa Kemal Paşa’nın Sarayburnu konuşmasının tam metni için bkz. *Milliyet* 11.8.1928 (Bu konuşma 10 Ağustos baskısına yetişmemiş ancak 11 Ağustosta büyük puntolarla ulusal basında yer almıştır); Behçet Kemal Çağlar, “Atatürk’ten Türk Harf Devrimi Hakkında Konuşma (İstanbul da Sarayburnu Parkındaki Gazinoda)” *Türk Dili*, Kasım 1968, Cilt XIX, Sayı, 206, s. 86-87; *Atatürk’ün İstanbul’daki Hayatı* I, Yay. Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, 1973, s. 212-213.

⁵⁴ Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi: Mustafa Kemal Neler Yaptı*, İstanbul 1960, s. 326; Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, TTK, Ankara 1992, s. 172.

⁵⁵ Kurs verenlerden bazıları İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Hilmi Bey ve Gazeteci ve Giresun milletvekili Hakkı Tarık Us’tur. (Şimşir, *a.g.e.*, s. 172).

⁵⁶ Şimşir, *a.g.e.*, s.173.

⁵⁷ *Hayat*, c.4, nr.91, 23 Ağustos, 1928, s. 2.

Dil Encümeni üyelerinden ve Darülfünun müderris muavini Ragıp Hulûsi (Özdem), kitaplarda ve basında Lâtin harflerine geçişin beş yılda olacağını öngörmüşse de, Eylül 1928'den itibaren basın çok hızlı bir dönüşüm yaşamıştır. Hakimiyet-i Milliye (daha sonra Ulus) gazetesi 2 Eylül 1928'de başlığını, 20 Eylül'de de ilk sayfasını, Vakit gazetesi logosunu ve bazı haberlerin başlıklarını 15 Eylül 1928'de, Cumhuriyet gazetesi son sayfasını 29 Eylül 1928'de yeni harflerle basmıştır. Ayrıca gazeteler çeşitli sayfalarında günlük alfabe dersleri de yayımlamıştır.

Alfabeyi en önce öğrenenler okullarda ve kurslarda halka öğretecek olan öğretmenler olmuşlardır. Eğitimcilerin yeni alfabeyi öğrenmeleri için çalışmalar derhal başlamıştır.

Harf Devrimi ve Millet Mekteplerinin baş mimarlarından Maarif Vekili Mustafa Necati, 26 Mayıs 1928 tarihinde Muallimler Birliği Kongresi'nde bu durumu dile getirmiş ve ilkokul-ortaokul öğretmenleri 1928 yazını, alfabe öğrenerek geçirmişlerdir.⁵⁸

Yeni alfabenin devlet erkânına ve halka öğretilmesi konusunda çalışmalar derhal başlamıştır. 16 Ağustos 1928 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nde yapılan toplantıda, Lâtin harflerinin yayılması için gerekli tedbirlerin alınması ve her mahallede bir dersane açılması kararlaştırılmış ve bu dersaneler için "Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi" bastırılmıştır. Alfabe kitabının kapağında hem eski harfler hem de Lâtin alfabesi ile bu isim yer almıştır. Üzerinde "Türk dil encümeninin karar ve tensibi ile tertib edilmiştir" bilgisi yazan kitapçık Ahmet İhsan Matbaasında basılmıştır.⁵⁹

Bu kitapçıklarla halk örgün bir şekilde dersliklerde eğitilirken, bunun yanında halka açık konferanslar verilerek yurttaşların bilinçlenmesi sağlanmıştır. Bunlardan biri 21 Ağustos'ta Darülfünun'da olmuştur. Bu konferansı salondakilerle birlikte salon dışında ve sokakta olanların da dinleyebilmesi için Beyazıt Meydanına hoparlörler döşenmiş ve ses dışarıya da verilmiştir. Bu sayede halk konferansı dinleyebilmiştir.⁶⁰ Böylece eğitilmiş, köylü kentli sokaktaki tüm halk harf devrimi hakkında bilgilendirilmiştir. Ayrıca 25 Ağustos 1928'de yeni harflerin tedrisi için her Maarif Merkezinde bir kurs açılması kararlaştırılmıştır.⁶¹ Bu kurslarda din görevlileri dâhil pek çok kişiye yeni alfabe öğretilmiştir.⁶²

⁵⁸ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK, Ankara 1996, s. 227.

⁵⁹ *Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi*, Ahmet İhsan Matbaası, 1928.

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1928.

⁶¹ *Talim Terbiye Kurul Kararları*, Karar No: 55, Karar Tarihi: 25.08.1928.

⁶² B.C.A, 51/2.7.10, 18.9.1928.

Yeni harflerin halka öğretilmesi konusunda sadece konferanslar verilmemiş daha önce hazırlanmış olan “*Yeni Türk Alfabesi*”, “*Yeni Türk Yazısı*”, “*İlk Kıraat*” ve “*Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi*” gibi kitaplar halka bedelsiz bir şekilde dağıtılmıştır. Dil encümeni ve özel basımevlerinde hazırlanan yeni alfabe kitapları, alfabe afişleri her yere dağıtılmıştır. Kaldırım, köprü, iskele, istasyon, meydan ve postane önleri gibi halkın yoğun olduğu alanlarda bu levhalar sergilenmiştir.⁶³ Yine dönemin teknik imkânları da kullanılarak yeni alfabenin yaygınlaştırılma çalışmaları yapılmıştır. Bu girişimlerden biri de harflerin daha kolay öğrenilmesini sağlamak amacıyla “Harf Marşı”dır. İstiklal Marşı’nın bestecisi ve Cumhurbaşkanlığı Orkestra Şefi Zeki Üngör tarafından “Harfler Marşı” bestelenmiştir.⁶⁴ Seslilerden sessizlere doğru 29 yeni harfin sıralandığı beste hem marş olarak söylenmiş hem de piyanoyla çalınmıştır.⁶⁵ Bu güfte ve notalar 29 Eylül 1928 günü Cumhuriyet gazetesinde Lâtin harfli olarak yayımlanmıştır.⁶⁶ Ses kaydı plak halinde ülkenin dört bir yanına gönderilmiştir.⁶⁷

Bu süreçte özellikle çocuklara yeni harflerin hızlı bir şekilde öğretilmesi için çocuk dergilerinin basımı konusunda devlet yardımlarda bulunmuştur. Eskiden çocuk dergisi çıkaran kişilere Lâtin harfleriyle dergi çıkarmak istemeleri halinde maddi destek sağlanmıştır.⁶⁸ Bu destekler için Maarif Vekâleti bütçesine ek tahsisat konulmuş ve Lâtin harfli neşriyat himaye edilmiştir.⁶⁹ Ayrıca devlet desteği ile basılan bu yayınlar devlet tarafından satın alınarak devamlılıkları sağlanmıştır.

3. Mustafa Kemal’in Yurt Gezileri

Mustafa Kemal ve TBMM Lâtin alfabesinin kısa zamanda geniş halk kitlelerince kabul görmesi, yerleşmesi ve öğretilmesi konusunda olağanüstü bir gayret göstermiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası da mebusları harekete geçirmiştir. Genel Başkanlık, mebusların seçim bölgelerine giderek yeni yazının tanıtılması talimatını vermiştir.⁷⁰ Milletvekilleri seçtikleri

⁶³ Şimşir, *a.g.e.*, s. 172-173.

⁶⁴ Marşın bestesi ve notaları için bkz. Kültür ve Eğitim Araştırma Gurubu, “Türk Yazısının Uygulanması Milletten Gaziye, Gaziden Millete”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, 1985, s. 58-59.

⁶⁵ Şimşir, *a.g.e.*, s. 185.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1928.

⁶⁷ Ahmet Merdivenci, *Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansıması*, Hilal Matbaacılık, İstanbul 1980, s. 125-126.

⁶⁸ *Talim Terbiye Kurul Kararları*, Karar No: 92, Karar Tarihi: 29.11.1928.

⁶⁹ Mehmet Emin, “Harf İnkılâbı Maarif Seferberliğidir”, *Hayat Mecmuası*, nr. 90, 16 Ağustos 1928, s. 1.

⁷⁰ Sadık Sarısan, “Taşrada Harf İnkılâbını Uygulanışı-Afyonkarahisar Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, Aralık 2006, s. 102.

bölgelere veya görevlendirildikleri yerlere, diğer devlet görevlileri de ülkenin dört bir yanına dağılmışlar ve Türk harflerinin buralarda tanıtılması ve öğretilmesi çalışmalarında görev almışlardır.⁷¹ Bu süreçte tüm memleket baştan sona derslik tüm vatandaşlar da öğrenci olmuştur. Bu yurt gezileri ve çalışmalar esnasında dil eğitimiyle ilgili kitaplar halka dağıtılmıştır.⁷²

Mustafa Kemal de 1 Kasım 1928’de 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbikî Hakkında Kanun” TBMM’de kabul edilmeden önce halka yeni yazıyı tanıtmak, Lâtin alfabesini halka öğretmek ve halkın alfabe konusundaki tepkilerini yerinde görmek amacıyla bir dizi yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezilere bakıldığında, şapkanın halka bizzat Mustafa Kemal tarafından özel olarak seçilen Kastamonu şehrinde kendi başında göstermesi gibi, Lâtin alfabesini de halka bizzat kendisi anlatmak üzere bu gezilere çıktığı anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal, kimi yerde kara tahta karşısına çıkıp ders anlatmış, kimi yerde de kara tahta başında veya insanların eline kâğıt kalem vererek sınav yapmıştır.

29 Ağustos 1928’de yeni Türk harflerinin tanıtım ve uygulama çalışmalarının hızlandırılması, kurslar düzenlenmesi ve tanıtım çalışmalarının yapılması Dolmabahçe kurultayında teklif ve kararı daha alınmadan⁷³ önce 23 Ağustos’ta Başbakan İsmet Bey yurt gezilerine çıkmaya başlayarak tanıtım faaliyetlerini bizzat başlatmıştır.

Bu yurt gezilerini 23 Ağustos-20 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirmiş ve ilkini 23 Ağustos 1928 Perşembe günü Tekirdağ’a yapmıştır. Daha sonra da sırasıyla 27-28 Ağustos’ta Bursa’ya, 1 Eylül’de Çanakkale ve (Maydos) Eceabat’a, 2 Eylül’de Gelibolu’ya, 15 Eylül’de Sinop’a, 16-18 Eylül’de Samsun’a, 18 Eylül’de Amasya’ya, 19 Eylül’de Tokat’a, 19-20 Eylül’de Sivas’a, 20 Eylül’de Şarkışla ve Kayseri’ye gitmiştir.⁷⁴

4. Mustafa Kemal’in Tekirdağ’a Gelişi, Dersler ve Sınavlar

Mustafa Kemal, Sarayburnu’nda harf inkılâbı hakkında yaptığı açıklamalardan sonra ilk yurt gezisini Tekirdağ’a yapmıştır. İlk durak olarak Tekirdağ’ı seçmesi tesadüf olmamalıdır. Bu şehrin böylesine önemli bir inkılâbın ilk uygulama alanı olarak seçilmesinde daha önce çeşitli vesilelerle

⁷¹ İstanbul mebuslarının nerelerde görevlendirildikleriyle ilgili liste için bkz. *Vakit*, 10 Eylül 1928.

⁷² Elif Asude Tunca, “Türk Harf Devriminin Halka Tanıtımı Çalışmaları”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2006, s. 116-117.

⁷³ Nail Tan, “Harf İnkılâbının 71. Yıl Dönümü Dolayısıyla bir Fotoğrafın Yarattığı Karmaşaya Çözüm”, *Türk Dili*, Kasım 1999, Sayı 575, s. 948.

⁷⁴ Mustafa Kemal Paşa’nın gezileri ve tarihleri konusunda bkz. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara 2007.

bulunduğu Tekirdağ'ı tanıması ve Batı kültürüne açık olması başta gelmektedir. Gerek seyahati esnasında gerekse Tekirdağ dönüşünde yaşananlar, Atatürk'ün ilk geziyi buraya yapmasının bilinçli bir tercih olduğunu gösterir niteliktedir.

Tekirdağ, Mustafa Kemal için özel bir yere sahipti. Daha önce Tekirdağ'da bulunan Paşa'nın burada şahsi dostları da vardı. Daha 1913 yılında o, Kurmay Binbaşı olarak Balkan Savaşı sonrasında Bolayır ve Şarköy cephesinde Mürettep Kuvvet'in Harekât Şubesi Müdürü olarak burada bulunmuştur.⁷⁵ Ayrıca Birinci Dünya Savaşının çıkması üzerine Sofya Ataşemiliterliği görevinden İstanbul'a dönen Mustafa Kemal, kısa bir süre sonra 19. Tümeni kurmak üzere Kurmay Yarbay rütbesiyle Tekirdağ'da bulunmuştur. 25 Şubat 1915'e kadar tümenin kurulması çalışmalarını burada yürütmüştür. Bu süreçte Mustafa Kemal, Çınarlıçeçme karşısındaki Selanikli Mehmet (Ertek)'in evinde kalmıştır. Daha sonra tümenle birlikte Maydos (Eceabat) ve havalisi mıntıkası Kumandanlığını ifa etmiştir.⁷⁶ Bilahere 19. Tümen ile Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığı yapmış ve bunun sonucunda Miralaylığa terfi etmiştir.⁷⁷ İşte bu süreçte Paşa Tekirdağ'ı çok yakından tanımıştır.

Mustafa Kemal, yukarıda zikredilen Sarayburnu konuşmasının ardından Anadolu'nun bu meseleye olan ilgisini öğrenmek amacıyla yukarıda da ifade edildiği gibi ilk gezisini Ertuğrul yatıyla 23 Ağustos'ta Tekirdağ'a yapmıştır. Yanında İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey, Gaziantep milletvekili Kılıç Ali Bey, Bolu milletvekili Falih Rıfkı (Atay) Bey, Sinop milletvekili Recep Zühtü (Soyak) Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Kâtibi Saffet ve Moskova Sefiri Tevfik Bey, Kolordu Komutanı Salih (Omurtak) Paşa, Trakya Umumi Mufettişi Kazım Dirik Paşa, yazar Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey, Seryaver Rusuhi, Yaveri Neşet, Deniz Yolları Müdürü Sadullah ve Muhafız Kıtaatı Kumandanı İsmail Hakkı Bey vd. bulunmaktaydı.⁷⁸

Mustafa Kemal 23 Ağustos 1928 sabahı İstanbul'dan hareket ederek saat 11.00'de⁷⁹ Tekirdağ'a gelmiştir. Gazi'nin geçeceği yerlere halılar

⁷⁵ *Askerî Yönüyle Atatürk*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1981, s. 19.

⁷⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958, s.618; Fahri Belen, *Atatürk'ün Askerî Kişiliği*, 1963, s.1,56; Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1975, s. 329.

⁷⁷ *Nutuk*, Cilt: III (Vesikalar), Ankara 1969, s. 1087.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1928; Şimşir, *a.g.e.*, s. 185.

⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Tekirdağ'a geliş saati konusunda kaynaklarda farklılıklar göstermekle birlikte saat 11:00 sularında karaya çıktığı anlaşılmaktadır.

döşenmiş,⁸⁰ halk şehri bayraklarla donatmış, sahile akın etmiş ve küme halinde iskelede yalı boyunu doldurmuştur. Karaya çıkıp kalabalığın ortasından hükümet konağına gidene kadar halk kendisine büyük ilgi göstermiş ve yol boyunca alkışlar ve yaşa-varol tezahüratı yapılmıştır.⁸¹ Saat 11.30 civarında Hükümet Konağı'na gelen ve bir süre vali odasında dinlenen Paşa, bir Milliyet gazetesi istedi.⁸² Gazetede her gün olduğu gibi o gün de yeni Türk alfabesi dersi vardı. Bir süre inceledikten sonra şehirdeki tüm memurların doldurduğu Meclis Umumi Salonuna geçmiştir. İstanbul'da başlattığı geleneği bozmayıp, salonda bulunan memurlara "*Türk yazısını biliyor musunuz, bilmiyor musunuz?*" diye sormuştur. Kalabalıktan "*Öğrendik... Öğreniyoruz!*" sesleri yükselince, Mustafa Kemal salonda milletvekilleri, vali, vilayet görevlileri ve bazı ziyaretçilerin önünde siyah yazı tahtasına yeni harfleri yazarak ilk alfabe dersini vermiştir. M. Şakir Ülkütaşır o günü şöyle anlatmıştır; "*...memurlardan, halktan birçok kişiyi tahta başına çağırarak sınava çekti. Alfabe ve imla kurallarının hemen hepsini uygulamalarıyla açıkladı. Tam iki saat ayakta ve tahta başında alnından terler akarak okuttu ve öğretti. Ekim 1928 başına kadar da halk ve memurların yeni Türk alfabelerini öğrenmesini istedi*"⁸³ Daha sonra salonda bulunanlardan birini tahtaya çıkarıp yeni alfabeyle bir cümle yazmasını istedi. O kişi birkaç harf hatasıyla şu cümleyi yazdı. "*Büyük Gazi'ye malik olan Türkler bahtiyardırlar.*" Paşa bu cümledeki hataları açıklamalı olarak bu cümledeki hataları açıklamalı olarak düzeltti. Çağırıldığı başka biri de "*Henüz bilemiyorum efendim.*" deyince Gazi öğrenmesini ve bunu öğrenmenin hiç de zor olmadığını anlattı. Bu sırada salona sonradan giren Tekirdağ Muallimler Birliği Reisi o ana kadar bazılarının neden hazırlanamadığı sorusunu şu şekilde izah etmiştir; "*Buyurduğunuz gibi tam anlamıyla bazılarımızı hazırlanmış göremediniz. Bunun nedeni bundan beş-on gün evvel, Lâtin hurufatını yayımlamaya memur bir komisyon tarafından gazetelere verilen bir ilanda –önüne gelen Lâtin harflerini öğrenmeye kalkmasın. Yakında komisyonumuz tarafından resmi mühürlü bir alfabe yayınlanacaktır. O çıktıktan sonra öğrenmeye gayret edilsin- denilmektedir. İşte o yüzden hepimiz o alfabenin intişarını bekledik*" demesi üzerine Mustafa Kemal, bu izah üzerine İçişleri Bakanına "*Şükürü, Şükürü... Beyefendinin sözlerini not ediniz ve acele ediniz...*" diyerek çalışmaların hızlandırılmasını istemiştir.⁸⁴

⁸⁰ Aydın Oy, *Tekirdağ'da Atatürk -Anılar Belgeler, Fotoğraflar-*, Ekin Basımevi, İstanbul 1965, s. 9.

⁸¹ Önder, *a.g.e.*, s. 330.

⁸² Şimşir, *a.g.e.*, s. 185.

⁸³ Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 91.

⁸⁴ Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul 1949, s. 212.

Sıra Tekirdağ Valisi Arif Hikmet Bey'e geldiğinde Gazi Mustafa Kemal imlası bakımından o günler için tartışmalı ve zor sayılan kelimelerden "Jandarma" ve "Zerdali" kelimelerini yazdırdı. O gün Mustafa Kemal, memurlardan birçoğunu tahtaya çıkarmış ve hem ders yapmış hem de sınav yapmıştır. Soruları cevaplayamayanlara da tavsiyelerde bulunmuştur.⁸⁵ Mustafa Kemal, bu derslerin sonunda orada bulunan memur ve halktan yeni harfleri öğrenmelerini istemiş ve saat 13.30'da Hükümet Konağı'ndan ayrılmıştır.

Mustafa Kemal bundan sonra belediyeyi ziyaret etmiştir. Paşa, ikinci dersine belediyede devam etmiştir. Bu arada Ekrem Pekel'in yerine belediye reis vekili olarak görev yapan Ziya Bey'e (Ziya Şıra) dairenin temizlik ve düzeninden dolayı teşekkür etmiştir.⁸⁶ Paşa'nın ziyareti esnasında kalabalık gittikçe artmış, çevrelerden de koşup gelen halk sayesinde sokaklar geçilmez bir hal almıştır. Bu kalabalık arasında ilerleyen Paşa, sevgi gösterileri arasında orduesine gelmiştir. Burada Liva (Tugay) Kumandanına birkaç satır yeni yazı yazdırdıktan sonra yolu üzerindeki CHP il başkanı Ekrem Pekel'in eczanesine girdi. Bu sırada eczane dışında toplanan kalabalık arasında halkevi basamağında beyaz sarığı ile Eski Cami imamı ve müftü vekili Hoca Mevlana Mustafa (Özeren)'yı görerek içeriye çağırdı.⁸⁷ Mustafa Kemal, Hocayı bir iskemleye oturttu beyaz sarığı olan Hoca Mustafa (Özeren) Efendi'den Arap harfleriyle "Tin" suresinin ilk ayetlerini söyleyerek bunu yazmasını istedi. Mustafa Efendi yazdıktan sonra Paşa "*Hocam, ben bu yazdıklarım (Valtin, Valziton) diye de okuyabilirim, bunan ne dersin?*" diye sordu. Hoca Mustafa Özeren: "Efendim, bunun üstünü var, esresi var, şeddesi var, meddi var; bunları koyduğumuz zaman aslı gibi okunur" cevabını verince Paşa; kalemi eline alıp Hoca'nın yazısının altına bir çizgi çekerek aynı sureyi Lâtin harfleriyle yazmıştır. Yeni harflerle yazdığı metni yanındakilere okuttu ve herkes yazıyı aynı şekilde okumuştur. Bunun üzerine Paşa; "*Görüyorsun ya hocam, bu harflerin şeddesi meddesi yoktur. Hem bak, bu harflerle ne kadar kolaylıkla ve yanlışsız okunuyor, işte biz bunu düşünerek ve Garp asarını da kolaylıkla öğrenmek, bütün cihana lisanımızı kolaylıkla öğretebilmek için Lâtin harflerini kabul ediyoruz. Buna ne dersiniz?*" diyerek onun fikrini öğrenmek istedi. Mustafa Hoca da; "*Çok güzel efendim, çok güzel, diyecek bir şey yok. Allah muvaffak etsin*", cevabını vermiştir.⁸⁸ Bu olay üzerine Hoca Mustafa'ya dönerek, bu harflerle

⁸⁵ O günün tanıklarından Neşet Çorbacıoğlu'ndan aktaran Oy, *a.g.e*, s. 10.

⁸⁶ Oy, *a.g.e*, s. 19.

⁸⁷ Çevik, *a.g.e*, s. 209.

⁸⁸ Çevik, *a.g.e*, s. 209-210; Bu olayı Hoca Mustafa Efendi'nin oğlu İrfan Özeren'den Aydın Oy'a aktarmıştır. Oy, *a.g.e*, s. 21.

okuyup yazmanın daha kolay olduğunu ifade ederek “sizden yeni Türk yazısını öğrenmenizi isterim” diyerek bu talebini ilettili.⁸⁹ Sonra kendi el yazısıyla yazdığı kâğıdı Hoca Mustafa Efendiye vermiştir. Atatürk, Tekirdağ’dan ayrıldıktan sonra Hoca, tarihi değeri olan bu kâğıdın altına eski harflerle şunları yazdı: “23 Ağustos yevm-i pençşenbe saat on dörte muhterem Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin yazdığı yeni Türk harfleridir.”⁹⁰

Mustafa Kemal bu ziyaretleri ve derslerini bitirdikten sonra, yanında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile birlikte şehirde üzeri açık bir otomobille kısa bir gezinti yaptı.⁹¹ Mustafa Kemal Tekirdağ’dan ayrılmak üzere iken göçmen bir kadın koşup Mustafa Kemal’in ayağının toprağını yüzüne gözüne sürdü. Bu olaydan sonra Mustafa Kemal, saat 15.25’te Ertuğrul yatı ile Tekirdağ’dan ayrılarak,⁹² İstanbul’a saat 20:00 sularında dönmüştür.⁹³ Mustafa Kemal’in Tekirdağ’a yaptığı bu gezi ve harf devrimi ile ilgili çalışmalarını temsilen 26 Ekim 1973 yılında Cumhuriyetin 50.yılıni kutlama programı çerçevesinde bir anıt dikilmiştir.

Tekirdağlıların yeni yazıya karşı ilgisinden oldukça memnun olan Gazi Mustafa Kemal, Tekirdağ’dan döner dönmez Anadolu Ajansına şu şekilde demeç vermiştir; “İlk fırka komutanı olduğum Tekirdağ’ını 14 sene sonra ziyaret edebildim. Bundan çok memnun ve mütehasşısım. Fakat daha çok memnun ve mütehasşıs olduğum nokta şudur; Tekirdağlı vatandaşlarım daha şimdiden, yeni Türk harflerini yazıp-okumayı hemen öğrenmişlerdir, diyebilirim. Memurların kâffesini bizzat imtihan ettim. Sokaklarda ve dükkânlarda halk ile temaslar yaptık. Arap harfleriyle hiç okumak-yazmak bilmeyenlerin, Türk harfleriyle derhal ünsiyet etmiş olduklarını gördüm. Henüz ortada selahiyetdar makamın tasdikinden geçmiş bir rehber olmadan, henüz mektep muallimleri delâlet faaliyetine geçmeden, yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa isticâl göstermekte olduğunu görmek benim için cidden büyük, çok büyük bir saadettir. Bu husus elbette ağyar için mucib-i hayret olacaktır. Az zaman sonra yeni Türk harfleriyle gözler kamaştırıcı, Türk manevi inkişafının vasıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini gözlerimi kapayarak şimdiden o kadar görüyorum ki bu manzara beni mutlu ediyor.

⁸⁹ Ülkütaşır, a.g.e, s. 93; Şimşir, a.g.e, s. 185.

⁹⁰ Merdivenci, a.g.e, s. 74-75; Ülkütaşır, a.g.e, s. 93.

⁹¹ Çevik, a.g.e, s. 210.

⁹² Önder, a.g.e, s. 331.

⁹³ Cumhuriyet, 24 Ağustos 1928;Oy, a.g.e, s. 24.

Ben yalnız bugün Tekirdağlılarda sezdiğim ruh ve hissi halete, yalnız buna dahi istinaden katî olarak beyan edebilirim ki, bütün Türk milleti bu meselede benim gördüğümü, benim hissettiğimi aynen görmekte ve hissetmektedir. Bu kadar hassas ve şuurlu olan Türk milleti, kendinin refahına, itilasına binlerce senelerden beri hayli let edegelmekte olduğunu artık temyiz eylediği bütün maddi ve manevi manileri muhakkak parça parça ederek ortadan kaldıracaktır. Bundan artık şüpheye mahal yoktur. Dimağını, vicdanını bu kadar azm ve katiyetle temizlemeğe karar vermiş olan büyük milletimin istikbalini tasavvur etmek hiç de güç değildir."⁹⁴

Mustafa Kemal'in Tekirdağ'da gördüğü ilgi ve halkın yeni alfabeye karşı ünsiyetleri dönüş yolculuğu esnasında Mustafa Kemal'in neşesine de yansımıştır. Geziye katılan Ruşen Eşref yolculuk esnasında Atatürk yatta seyahat ederken onun isteği üzerine birkaç şarkı ve bir iki opera parçası da çalındığını ifade etmiştir.⁹⁵ Bu durumu 24 Ağustos 1928'de Cumhuriyet gazetesi şöyle bildirmiştir; "...Gece saat 19:00'da yatın telsizi vasıtasıyla İstanbul telsizi merkezinden bir musiki parçası istenmiş ve iki dakika sonra istenilen parça gemiden işitilmiştir."⁹⁶

Mustafa Kemal'in Tekirdağ gezisi gazetelerin 24-25 Ağustos 1928 nüshalarında geniş yer bulmuştur. Haberlerde Mustafa Kemal'in Tekirdağ konuşması aynıyla yer almıştır. Özellikle burada yaptığı alfabe talim ve terbiye çalışmaları ön plana çıkmış ve bu durum Milliyet gazetesinde şöyle haber olmuştur: "*Gazi hazretleri dün Tekirdağ Hükümet Konağı Salonunda memurlara yeni Türk harflerini bizzat talim ve tam iki saat bülent nâsiyelerinde terler akarak siyah tahta önünde durup harf harf yeni yazımızı izah buyurdular. Tekirdağ ahalisi vecd-ü heyecan içindedir.*" şeklinde verilmiştir.⁹⁷ Paşa'nın Hükümet Konağı Salonunda verdiği dersi, Mehmet Şakir Ülkütaşır şöyle anlatmaktadır; "*...memurlardan, halktan birçok kişiyi tahta başına çağırarak sınava çekti. Alfabe ve imla kurallarının hemen hepsini uygulamalarıyla açıkladı. Tam iki saat ayakta ve tahta başında alnından terler akarak okuttu ve öğretti.*"⁹⁸

Tekirdağ halkı Mustafa Kemal ve yanındakilerden büyük bir hevesle yeni alfabelerin yer aldığı eğitim kitaplarından talep etmişlerdir. Bu durumu 25 Ağustos'ta yayınlanan yazısında Falih Rıfkı şöyle dile getirmiştir; "*Türkiye'nin her köşesinden aynı sesler geliyor. Bin alfabe gönderiniz, on*

⁹⁴ "Gazi Hazretlerinin İhtisasları", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1928; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara 1997, III, s. 121-123.

⁹⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, "Tekirdağ'ında Gazi", *Milliyet*, 27 Ağustos 1928.

⁹⁶ "Gazi Hazretleri Tekirdağ'ından Avdet Buyurdular", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1928, s. 1.

⁹⁷ *Milliyet*, 24.8.1928, s. 1.

⁹⁸ Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 93-94.

bin, yüz bin gönderiniz. Devlet Matbaası gece gündüz çalışıyor, gazeteler mütemadiyen ders açıyor. Lakin hiç kimsenin üç gün, beş gün sabrı yok. Her sınıf halktan 'ekmek gönderiniz' gibi o ısrarla 'alfabe gönderiniz' feryadını işitiyoruz."⁹⁹

Mustafa Kemal ve yanındakiler Tekirdağ ziyaretiyle Türk halkının yeni alfabeğe geçiše hazır olduklarını yerinde inceleyerek görmüşlerdir. Bu ziyaretten sonra şehir şehir gezerek yeni alfabenin yaygınlaşmasında başöğretmenlik yapan Mustafa Kemal, bu devrimle özdeşleşmiştir. Dil encümeni ve bu işle uğraşan tüm kurulların ortaya koydukları kuralları tek tek incelemiş ve adeta yeni alfabenin baş ustası olmuştur. Tüm bu gezilerden edindiği intibayı 21 Eylül 1928 günü Başbakanlığa gönderdiği, kamuoyuyla paylaştığı ve bazı yabancı dergiler tarafından da yayınlanan yazıda şöyle ifade etmiştir;¹⁰⁰ “*Yeni harflerin tatbikatını memleketin pek çok yerinde gördüm. Şehirlerde, köylerde, her yerde halk yeni harflerle okuyup yazmağa geçmiştir. Halk yeni yazının kolaylığından memnundur...*” Bu yazıda yeni alfabenin yazım kurallarının son halini resmi ve sivil tüm herkesle paylaşmış ve alfabe değişikliği için kanun çalışmalarına başlamıştır.

5. 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki” Hakkında Kanun¹⁰¹

Lâtin alfabesi konusunda 1923-1928 yılları arasında basında ve aydınlar arasında yapılan tartışmalar yeni alfabenin kabulü konusunda kamuoyunu yeterince olgunlaştırmıştır. Mustafa Kemal 23 Ağustos 1928'den başlayarak yaptığı yurt gezilerinde de bu konuyu yoğun bir şekilde işlemiş, kentlerde vali başta olmak üzere nerdeyse tüm memurların öğrenmesi için büyük teşvikte bulunmuştur. O dönem incelendiğinde yeni alfabenin Mustafa Kemal başta olmak üzere, Maarif Vekili Mustafa Necati'nin büyük gayretleriyle fiilen devlet dairelerinde yavaş yavaş uygulanmaya başlandığı görülmektedir.

TBMM'nin tatili biter bitmez (1 Teşrinisani 1928)1 Kasım 1928 Perşembe günü TBMM'nin III. Devre, II. içtima senesi açılışında¹⁰² Mustafa Kemal, vekillerin sık sık alkışlarla kestiği ilk konuşmasında harf devrimine özel bir yer ayırdı.¹⁰³ Paşa'nın konuşmasından sonra İsmet Paşa da “Yeni Türk Harfleri Kanunu” hakkında olumlu görüşlerini açıkladı ve yeni

⁹⁹ *Milliyet*, 25.8.1928, s. 2.

¹⁰⁰ “Başvekhalet”, *Türk Dili*, Nisan 1977, Cilt XXXV, Sayı 307, s. 309-310.

¹⁰¹ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, III. Devre, II. İctima Senesi, 1 Teşrinisani 1928, C.5, s. 9-11.

¹⁰² *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, III. Devre, II. İctima Senesi, 1 Teşrinisani 1928, C.5, s. 9-11.

¹⁰³ Bu konuşma için bkz. *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, III. Devre, II. İctima Senesi, 1 Teşrinisani 1928, C.5, s. 2-4.

harflerin kolaylığından, halkı kısa zamanda cehaletten kurtaracağından söz etti.

Bu konuşmalardan sonra “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” önergesi Tekirdağ milletvekili Cemil (Uybadın), Afyonkarahisar milletvekili Ali (Çetinkaya) ve Erzincan milletvekili Saffet (Arıkan) tarafından meclis başkanlığına verilmiştir.¹⁰⁴ Tekirdağ vekili Cemil Bey’inde imzası bulunan kanun teklifi şöyledir; “*Reisi Cumhur Hazretlerinin nutuklarında işaret buyrulan Türk Harfleri milletimizin çok zamandan beri beklediği ve aylardan beri tecrübeleriyle alıştığı ve benimsediği esaslı mevzuu Büyük Millet Meclisinin nazarında tecessüm ettirmiştir. Türk Harflerinin memlekette kanuni mahiyet ve katiyette tatbikine başlanmak tehhürü mümkün ol mayan müstacel bir ihtiyaç halindedir. Millet bu Kanunun bir an evvel intişarına muntazırdır. Büyük Millet Meclisinin bu ihtiyacı nazarı dikkate alarak hemen bugün Türk Harflerinin kabul ve tatbikine müteallik Kanun Lâyhısına Hükümetçe derhal ihzar ve Meclisi Âliye getirilmesini ve müstaceliyetle müzakeresine girilmesini teklif ederim*”

Vakit kaybedilmeden harfler yasanını incelemek üzere aralarında Tekirdağ milletvekili Cemil Bey’in de bulunduğu 15 kişilik bir komisyon kurulmuştur.¹⁰⁵ 15 kişilik komisyon kanun teklifini 15 dakika inceledikten sonra İsmet Paşa, Konya mebusu Refik ile Şarki Karahisar vekili Mehmet Emin Beyler birer konuşma yapmışlardır.¹⁰⁶

Konuşmalardan sonra yasanın gerekçesi uzunca kaleme alınmış ve herhangi bir tartışma yaşanmadan 1 Kasım 1928 günü oybirliği ile kabul edilmiştir. 3 Kasım 1928’de, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan ve Resmî Gazetede yayınlanıp, yürürlüğe giren kanunun 1. Maddesinde kabul edilen harflerin şekillerini gösteren cetvel de yer almıştır.¹⁰⁷ Kanunun tamamı 11 maddeden oluşmaktadır. Kanun kabul edildikten sonra iç ve dış ülkelerde büyük yankıları oldu.¹⁰⁸ Her tarafta halk dersaneleri ve kurslar açılmış ve halkın bu yeni alfabeyle öğrenmesi için tüm imkânlar seferber edilmiştir.

¹⁰⁴ Avcı, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁰⁵ Komisyonun diğer üyeleri için bkz. *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, III. Devre, II. İçtima Senesi, 1 Teşrinisani 1928, C.5, s. 6-7.

¹⁰⁶ Şimşir, *a.g.e.*, s.209-211.

¹⁰⁷ Kanunun 1. Maddesi şu şekildedir; “Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.” (*T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, III. Devre, II. İçtima Senesi, 1. Birleşim, 01 Kasım 1928, C.5, s.9.)

¹⁰⁸ Lâtin Alfabesinin kabulünün dünya basınında ki yankıları için bkz. İstanbul Araştırma Merkezi Eğitim ve Öğretim Araştırma Merkezi, “Bazı Örnekleriyle İngiltere Kamuoyunda Türk Harf İnkılabı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, 1985, s.89-99.

Sonuç

Alfabe tartışmaları sadece cumhuriyet döneminde gündeme gelen bir konu olmayıp, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ortalarından itibaren aydınların üzerinde düşündüğü ve çeşitli mahfillerde gündeme getirilen bir konu olmuştur. Dönemin aydınları her ne kadar mevcut alfabede bazı kolaylaştırıcı yazım reformları talep etseler de, Enver Paşa gibi bürokratlar yazımın temel kurallarını da içine alan bazı teklif ve uygulamaları hayata geçirmeye çalışmışlardır.

Cumhuriyet döneminde ise Alfabe değişikliği konusu çok ciddi bir şekilde ele alınmış, kısa da olsa bir hazırlık yapılmış ve kamuoyu desteği sağlandıktan sonra Lâtin harflerinin kabulü sürecine girilmiştir. Lâtin alfabesinin kabulü sürecinde Tekirdağlıların ve Tekirdağ milletvekili Cemil Bey'in önemli katkıları olmuştur. Bu kanun teklifinin hazırlanması ve sonrasında kabul edilmesinden önce, kamuoyu oluşturmak ve halkı yeni alfabeyle ısındırmak için ilk şehir dışı gezinin Tekirdağ'a yapmış olması bu konuya ayrı bir anlam katmaktadır. Bu gezi İstanbul basınında geniş bir şekilde yer almış ve tüm ayrıntıları dönemin gazetelerinde yazılmıştır. Mustafa Kemal geziden sora izlenimlerini Anadolu Ajansına aktarırken yakın bir zamanda yeni Türk harflerinin ilan edileceğini belirttikten sonra, burada gördüğü ilgi ve alakadan dolayı memnuniyetini dile getirmiştir.

Osmanlıdan itibaren Tekirdağ Batı'ya yakınlığı ve halkının eğitime verdiği önem neticesinde ülkede yaşanan yenilik ve değişimlere en hızlı uyum sağlayan şehirlerden biri olmuştur. Lâtin Alfabesi hakkında Kanunu teklif edenler ve inceleme komisyonunda Tekirdağlıların da olması Lâtin alfabesinin kabulü sürecinde Tekirdağ'ın ne denli destek verdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA**Kitap ve Makaleler**

ADIVAR, Halide Edib; *Türkün Ateşle İmtihani*, İstanbul 1962.

Akşam, 24 Mart 1926.

ALTUN, Mustafa; “Alfabe Değişiminin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan*, (Editör: Enis Şahin), Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Adapazarı, Aralık 2004.

ASIM, Necib; “Elifba Meselesi”, *İkdam*, 21 Kânunusani 1917, No:7164.

Askerî Yönüyle Atatürk, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1981.

ATAY, Falih Rıfkı; *Çankaya*, İstanbul 1984.

AVCI, Cemal; *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)*, Ankara 2000.

AVNİ (Başman), “Lâtin Harfleri Meselesi”, *Hayat*, C.1, nr.5, 30 Kanun-i evvel 1926, s. s. 83-85.

B.C.A, 51/2.7.10, 18/9/1928.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet; (Yay. Haz.) *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı I*, İstanbul 1973.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet; “Taksim Cumhuriyet Abidesinin Tarihçesi” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1992, Cilt: IX, Sayı 25, s.109-125.

“Başvekhalete”, *Türk Dili*, Nisan 1977, Cilt XXXV, Sayı 307, s. 309-310.

BELEN, Fahri; *Atatürk'ün Askerî Kişiliği*, 1963, s.1,56; Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1975.

Cumhuriyet, 12 Mart 1926

Cumhuriyet, 19 Ağustos 1928.

Cumhuriyet, 22 Ağustos 1928.

Cumhuriyet, 24 Ağustos 1928.

Cumhuriyet, 29 Eylül 1928.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal; “Atatürk'ten Türk Harf Devrimi Hakkında Konuşma (İstanbul'da Sarayburnu Parkındaki Gazinoda)”, *Türk Dili*, Kasım 1968, Cilt XIX, Sayı, 206, s. 86-87

ÇELİK, Adem; *Harf İnkılabına Giden Süreç (1923-1928)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

- ÇELİK, Bilgin; *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Buke Kitapları, İstanbul 2004.
- ÇEVİK, Hikmet; *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul 1949.
- DEMİRCAN, Ömer- Erözden, Aybars; “Yazı Devrimi Kaynakçası”, *Dilbilim Araştırmaları*, 1992, s.117-134
- Elifba Komisyonu, *Elifba Raporu*, Ankara 1928.
- EMİN, Mehmet; “Harf İnkılâbı Maarif Seferberliğidir”, *Hayat Mecmuası*, nr. 90, 16 Ağustos 1928.
- EMRE, Ahmet Cevat; *İki Neslin Tarihi: Mustafa Kemal Neler Yaptı*, İstanbul 1960.
- ERCİLASUN, Ahmet B.; *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabesi*, Ankara 1993.
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin; “Bir Tarih, Bir Teklif”, *Türk Dili*, 1952, Cilt: I, Sayı 4, Ocak 1952, s. 214-223.
- “Gazi Hazretleri Tekirdağ’ından Avdet Buyurdular”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1928, s.1.
- “Gazi Hazretlerinin İhtisasları”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1928; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara 1997.
- GÖKALP, Ziya; “Osmanlı İmlasının Tarihi 1”, *Genç Kalemler*, Cilt II, Nu: 10 (1Teşrinievvel 1327 Cumartesi), s. 161-165.
- GÖKALP, Ziya; “Osmanlı İmlasının Tarihi 2”, *Genç Kalemler*, Cilt II, Nr. 11 (23Teşrinievvel 1327), s. 178-180.
- Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1928.
- Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi*, Ahmet İhsan Matbaası, 1928.
- İNAN, Afet; “Ellinci Yılında Türk Harf Devrim (1928)”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, TTK, Ankara 1991, s. 78-83.
- İstanbul Araştırma Merkezi Eğitim ve Öğretim Araştırma Grubu, “Türkçe Kanunu Teklifi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul 1985.
- İstanbul Araştırma Merkezi Eğitim ve Öğretim Araştırma Merkezi, “Bazı Örnekleriyle İngiltere Kamuoyunda Türk Harf İnkılâbı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul 1985.
- KANSU, Mazhar Müfit; *Erzurum'dan ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt I, Ankara 1966.
- KOCATÜRK, Utkan; *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.
- Kültür ve Eğitim Araştırma Gurubu, “Türk Yazısının Uygulanması Milletten Gaziye, Gaziden Millete”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul 1985, s.44-59.

- LEVEND, Agâh Sırrı; *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TTK, Ankara 1960.
- MERDİVENÇİ, Ahmet; *Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansıması*, Hilal Matbaacılık, İstanbul 1980.
- Milliyet* 11.Ağustos 1928
- Milliyet*, 12 Mart 1926
- Milliyet*, 24.Ağustos 1928.
- Nutuk*, Cilt: III (Vesikalar), Ankara 1969.
- ORTAYLI, İlber; “Türk Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine” *Harf Devriminin 50. Yılı*, TTK, Ankara 1991.
- OY, Aydın; *Tekirdağ’da Atatürk -Anılar Belgeler, Fotoğraflar-*, İstanbul 1965.
- ÖZTÜRK, Cemil; *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK, Ankara 1996.
- SADOĞLU, Hüseyin; *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul 2003.
- SAFA, Peyami; “Atatürk’ün Bir Kadına Mektupları”, *Milliyet*, 21 Kasım 1954-6 Aralık 1954.(Yazı Dizisi)
- SARISAMAN, Sadık; “Taşrada Harf İnkılâbını Uygulanışı-Afyonkarahisar Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, Aralık 2006.
- Sempozyumu*, TTK, Ankara 1991, s. 103-108.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan; *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958.
- ŞİMŞİR, Bilal N.; *Türk Yazı Devrimi*, TTK, Ankara 1992.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, II. İctima Senesi, 1 Teşrinisani 1928, C.5.
- TBMM. Zabıt Ceridesi*, II. Devre, I. İctima Senesi, Cilt:1, 26.8.1339, s. 295.
- TBMM. Zabıt Ceridesi*, II. Devre, I. İctima Senesi, Cilt:5.
- Talim Terbiye Kurul Kararları*, Karar No: 55, Karar Tarihi: 25.08.1928.
- Talim Terbiye Kurul Kararları*, Karar No: 92, Karar Tarihi: 29.11.1928.
- TAN, Nail; “Harf İnkılâbınının 71. Yıl Dönümü Dolayısıyla bir Fotoğrafın Yarattığı Karmaşaya Çözüm”, *Türk Dili*, Kasım 1999, Sayı 575, s. 947-956. *Tanin*, 6 Mart 1924.
- TANSEL, Fevziye Abdullah; “Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)”, *Belleten*, Cilt: XVIII, Sayı 66, Nisan 1953, s. 223-249.
- TEKİN, Talat; *Tarih Boyunca Türkçenin Yazısı*, Ankara 1997.

- TOKER, Mustafa; “İsmail Gaspiralı ve “Dilde Birlik” Fikri Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2004, Sayı16, s. 31-45.
- TUNCA, Elif Asude; “Türk Harf Devriminin Halka Tanıtımı Çalışmaları”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2006, s. 111-122.
- TÜRÜDÜ, Hasan; “ Harf Devriminden 50 yıl evvel Lâtin harflerinin resmi bir haberleşmede kullanılmasına dair belge”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1974, Sayı. 2, s.82-83. *Ulus*, 9 Ağustos 1953.
- ULUSU, M. Kemal; *Atatürk’ün Yanı Başında -Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu’nun Hatıraları-*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya; “Prof. Dr. Ali Turan’ın (Hüseyinzade) 1926’da Bakü’de Toplanan I.Türkoloji Kongresi’nde Aldığı Notlar” , *X.Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, TDK, Ankara 1964.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref “Tekirdağ’ında Gazi”, *Milliyet*, 27 Ağustos 1928. *Vakit*, 10 Eylül 1928.
- YORULMAZ, Hüseyin; *Tazimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları*, (Hazırlayan), İstanbul 1995.